

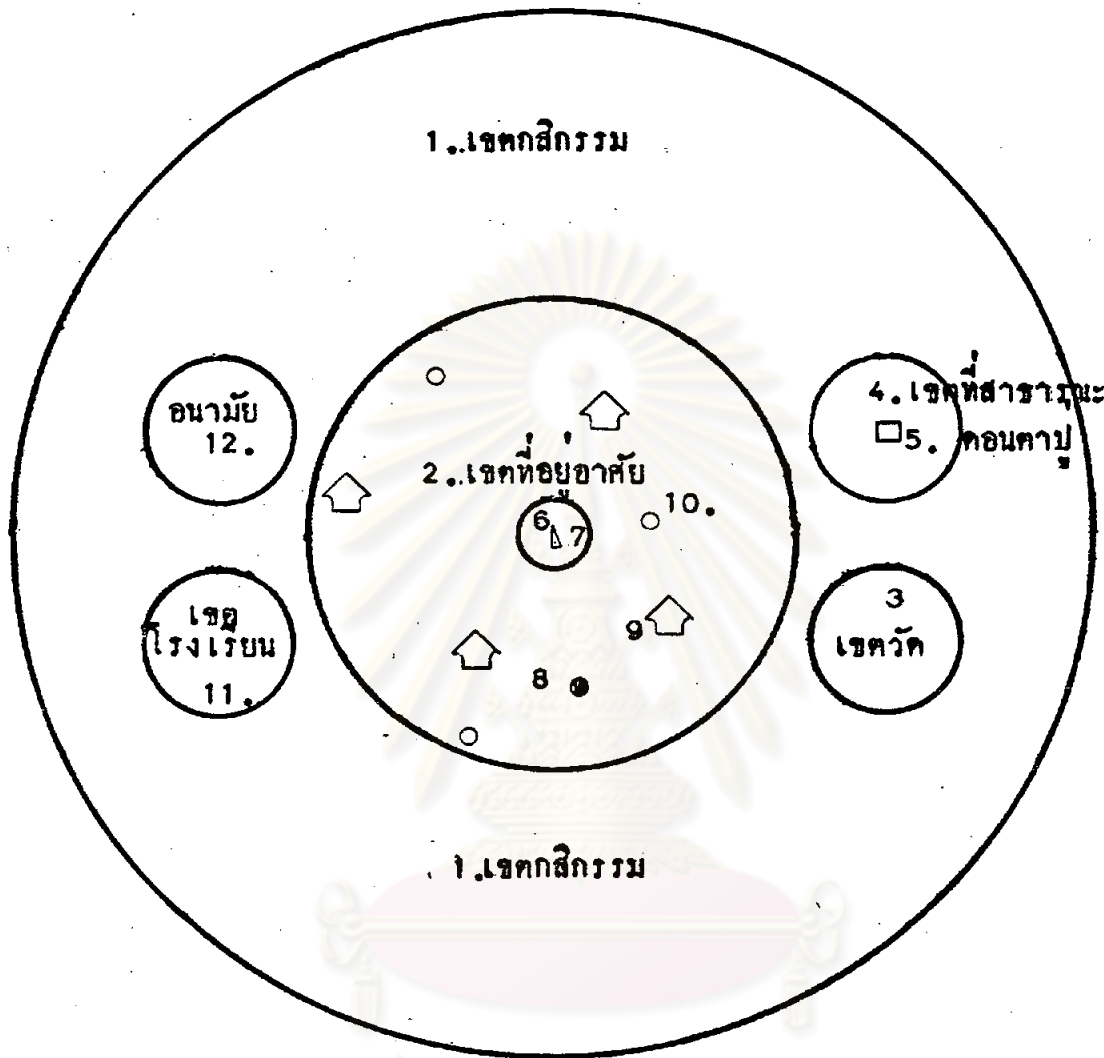
ผลการสำรวจ ผลการวิเคราะห์
โครงสร้าง รูปแบบ ความรู้สึกและทัศนคติของชุมชน

5.1. โครงสร้างของชุมชนชนบท¹

จากตารางสำรวจด้วยตนเอง พบว่าชุมชนชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือประกอบด้วย

1. เขตคสิกรรม เป็นเขตที่อยู่รอบนอก ส่วนมากจะเป็นที่ลุ่มมีน้ำขังบางฤดู เป็นที่สำหรับทำการเกษตรของประชากรในชุมชนนั้นหรือชุมชนใกล้เคียง ถ้าเป็นที่ดอนจะทำไร่ เช่น ไร่ปอ ไร่มัน เป็นที่ลุ่มส่วนใหญ่จะทำนา
2. เขตที่อยู่อาศัย เป็นเขตที่มีที่อยู่อาศัยเกาะกลุ่มกันอย่างหนาแน่น จะอยู่บนที่ดอน สูงกว่าเขตคสิกรรมมาก เป็นเนินเขาเตี้ยๆ น้ำท่วมไม่ถึงนอกจากเกิดอุทกภัย
3. เขตวัด วัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีเกือบทุกหมู่บ้าน เขตวัดจะอยู่ติดกับเขตที่อยู่อาศัย ส่วนมากจะอยู่ทางคามทิศตะวันออกเฉียง เพราะไม่ต้องการไถกลืนอาหารไปรบกวนพระสงฆ์ในเวลาเย็น
4. เขตสาธารณะ เป็นป่าสัญลักษณ์และวัด เป็นสถานที่ประกอบพิธีทางไสยศาสตร์ เป็นที่ปล่อยทุกข์ เป็นแหล่งอาหาร เช่น เห็ด ผัก บางชนิด เป็นแหล่งวัสดุ เช่น ไม้ไผ่ ตาล และเป็นแหล่งเผาศพของชุมชนนั้นๆ
5. ศาลคาปู หรือคอนคาปู เป็นศาลคล้ายศาลเพียงตาของชุมชนนั้นๆ โดยมากจะเป็นศาลของบุมาตังหมบ้านเป็นคนแรกในชุมชนนั้นๆ เมื่อตายไปคนรุ่นหลังจะสร้างศาลคาปูให้ในเขตป่าที่สาธารณะ เพื่อให้ความคุ้มครองแก่ชุมชนในคามการเกษตร การปกครอง

¹ชุมชนชนบท หมายถึง หมู่บ้าน หรือตำบลในชนบท

1. เขตกสิกรรม	2. เขตที่อยู่อาศัย
3. เขตวัด	4. เขตที่สาธารณะ
□ 5. คอนตาป	6. ศาสดากลางบ้าน
▵ 7. หลังบ้าน	● 8. เขตราชการ
🏠 9. รานคา	○ 10. เขตอุตสาหกรรม
11. เขตโรงเรียน	12. สถานีอนามัย

รูปที่ 20 แสดงแผนภูมิโครงสร้างของชุมชน

การคุ้มครองโรคร้าย ชาติ แต่บางชุมชนไม่มีคอนคาบและเจดีย์สาธารณะ

6. ศาลากลางบ้าน อยู่ตรงกลางของเขตที่อยู่อาศัย เป็นสถานที่ประชุมของชุมชนเป็นวงกว้าง เช่น ทำพิธีทางศาสนา ทำบุญในเทศกาลต่างๆ ในช่วงปกติเป็นที่อ่านหนังสือของชุมชน และเป็นที่แสดงแผนผังของหมู่บ้าน ในบริเวณนี้บางชุมชนจะมีบ่อน้ำสาธารณะและหลักบ้าน

7. หลักบ้าน อยู่บริเวณศาลากลางบ้าน เป็นหลักไม่ว่าหน้าที่เช่นเดียวกับหลักเมือง ถือเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจของชุมชนนั้นๆ

8. เขตราชการ อยู่ในเขตที่อยู่อาศัยและไม่แน่นอนเพราะส่วนใหญ่ไซ้ที่อยู่อาศัยของผู้ใหญ่บ้านหรือกำนัน เป็นสถานที่ติดต่อเกี่ยวกับราชการ

9. ร้านค้า ร้านค้าในชุมชนกระจายอยู่ทั่วไปในเขตที่อยู่อาศัย เป็นร้านค้าขนาดเล็กขายของใช้และอาหารประจำวันเท่านั้น โดยมากจะอยู่ในบริเวณที่เป็นสี่แยกและโรงเรียน

10. เขตอุตสาหกรรม อุตสาหกรรมส่วนใหญ่จะเป็นโรงสีข้าว อยู่ในเขตที่อยู่อาศัย อุตสาหกรรมพื้นบ้านเช่น เครื่องจักสาน เครื่องปั้นดินเผา เลี้ยงไหม ทอผ้า จะกระจายทั่วไปทุกหลังคาเรือน

11. เขตโรงเรียน อยู่ติดกับเขตที่อยู่อาศัยและอยู่คนละทิศกับวัด จากการสัมภาษณ์ทราบว่า เพื่อเป็นการป้องกันเสียงรบกวนไปถึงพระสงฆ์ในวัด

12. สถานีอนามัย อยู่ติดกับเขตที่อยู่อาศัย ใกล้เขตโรงเรียนแต่มีเฉพาะบางชุมชนเท่านั้น

5.2. รูปแบบชุมชนชนบท

จากการศึกษาภาพถ่ายทางอากาศของชุมชนชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประมาณ 300 กว่าชุมชน เพื่อศึกษารูปแบบของชุมชนที่เกิดขึ้น พบว่าสามารถแบ่งออกได้เป็น 5 ลักษณะ ดังนี้

1. หมู่บ้านแบบตามยาว (Linear Village) เป็นการตั้งหมู่บ้านโดยอาศัยธรรมชาติ และลักษณะภูมิประเทศเป็นหลักคือ อาศัยแนวของแม่น้ำ ลำคลองหรือแนวถนนที่เกิดขึ้นโดยเหตุนี้ทางสังคมของมนุษย์ที่ว่า มนุษย์จะตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในพื้นที่

ที่เป็นคนสูงกว่าบริเวณอื่นๆ ความยาวของแม่น้ำ ลำคลอง หรือถนนที่กั้นก่่า ทั้งสองข้าง เลยออกไปจากเขตที่อยู่อาศัย จะเป็นเขตกิจกรรมซึ่งมีพื้นที่ต่ำกว่า เช่น หมู่บ้านสงป่าเปลือย อ.ภูกระดึง จ.เลย

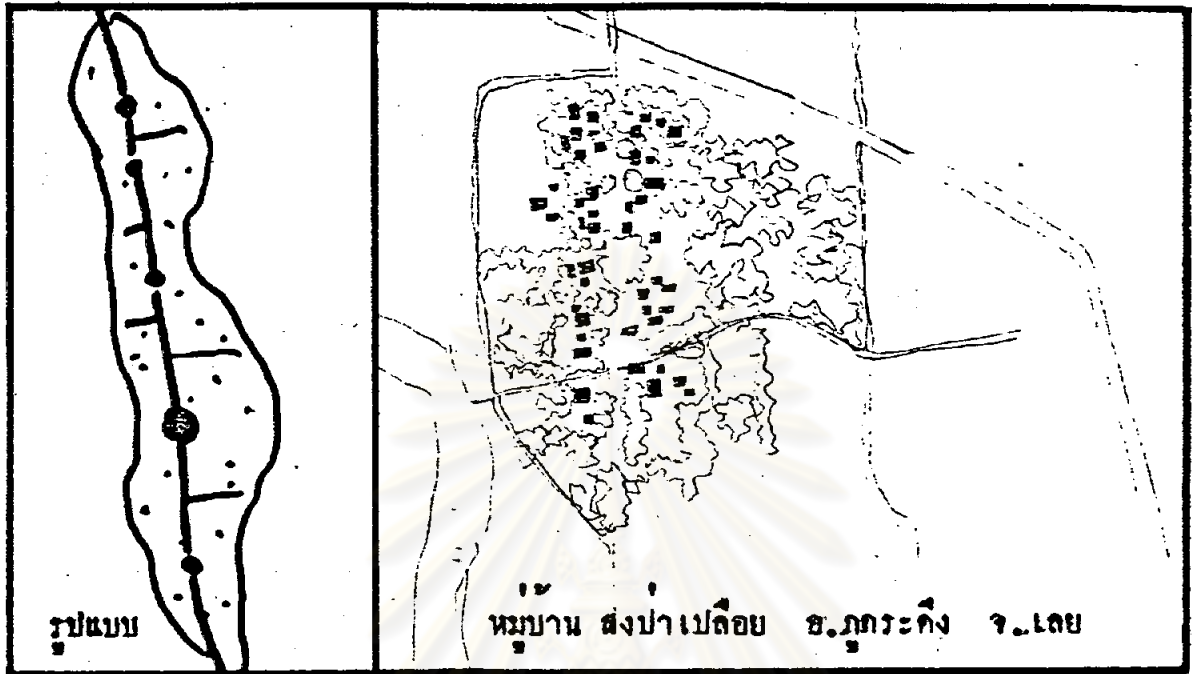
2. หมู่บ้านแบบกระจายจากศูนย์กลาง (Radio Centric Village) เป็นการตั้งหมู่บ้านโดยอาศัยลักษณะธรรมชาติและภูมิประเทศที่เป็นที่ดอน และอาศัยถนนที่ทางเศรษฐกิจและสังคม เช่น ถนน ความสัมพันธ์ของชุมชนที่กระจายจากศูนย์กลางแยกออกไปทุกทิศทุกทาง เกือบเป็นวงกลม และโดยอาศัยลักษณะของพื้นที่เป็นตัวจำกัดการขยายตัวของชุมชนควย เช่น หมู่บ้านนาเวียง อ.กมลาไสย จ.กาฬสินธุ์

3. หมู่บ้านแบบวงแหวน (Ring Village) เป็นการตั้งหมู่บ้านโดยอาศัยธรรมชาติ สังคมและเศรษฐกิจเช่นเดียวกัน โดยตั้งหมู่บ้านเป็นชั้นๆ ความทางเคินหรือตามสระนำที่ขุดขึ้นเป็นวงรอบหมู่บ้าน เพื่อการป้องกันภัย หรือเป็นสระนำของหมู่บ้าน โดยมากจะเป็นลักษณะชุมชนเก่า เช่น หมู่บ้านโลกสูง อ.บ้านไผ่ จ.ขอนแก่น

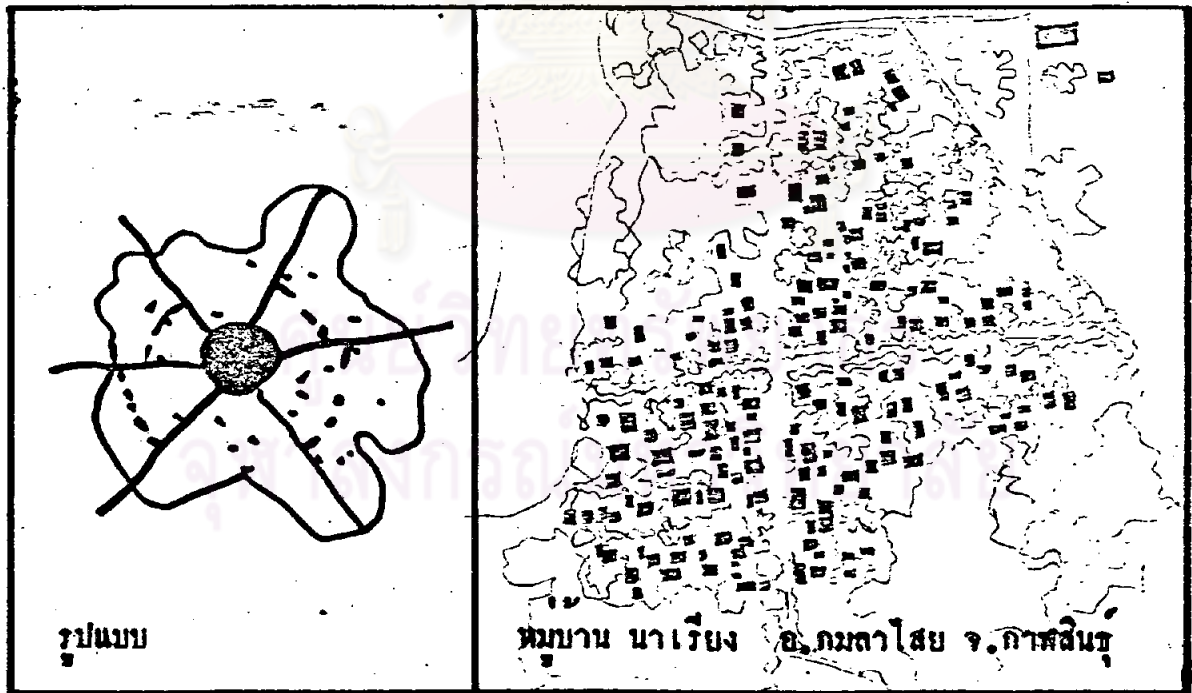
4. หมู่บ้านแบบตารางเหลี่ยม (Rectilinear Village) เป็นการตั้งหมู่บ้านโดยอาศัยธรรมชาติ เศรษฐกิจและสังคมเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะทางสังคมลักษณะการตั้งหมู่บ้านจะตั้งหมู่บ้านตามแนวทางคมนาคมที่ตัดกันเป็นตารางเหลี่ยม เป็นช่องๆ เช่น หมู่บ้านโพงาม อ.กมลาไสย จ.กาฬสินธุ์

5. หมู่บ้านแบบแตกแขนง (Branch Village) เป็นการตั้งหมู่บ้านโดยอาศัยธรรมชาติ เศรษฐกิจและสังคมเช่นเดียวกัน โดยตั้งหมู่บ้านตามแนวทางคมนาคมที่แตกแขนงจากเส้นหลัก คล้ายกับการแตกกิ่งก้านของต้นไม้ เช่น หมู่บ้าน ขนวน อ.ประโคนชัย จ.บุรีรัมย์

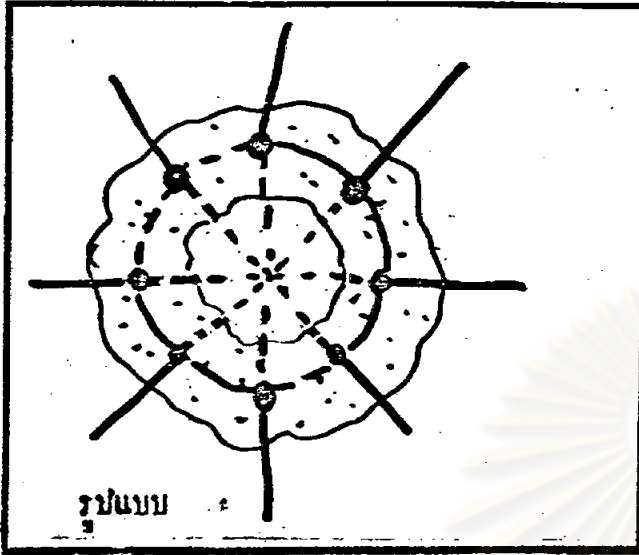
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

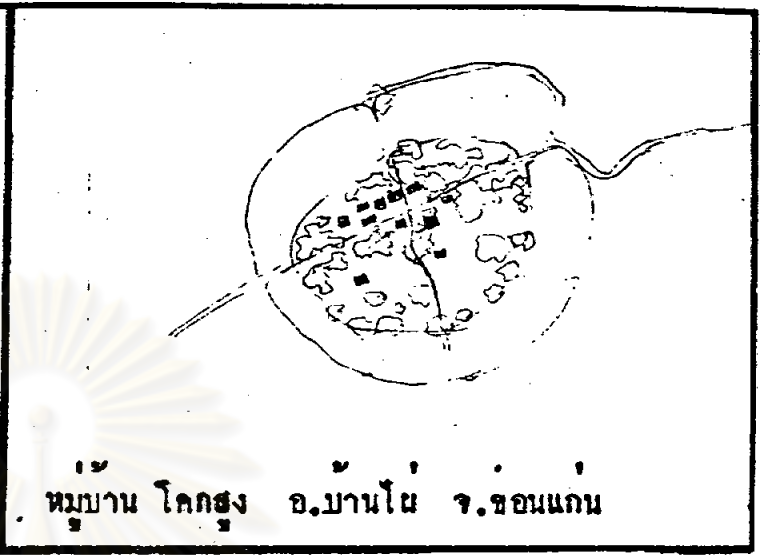
รูปที่ 21 หมู่บ้านแบบตามยาว

รูปที่ 22 หมู่บ้านแบบกระจายจากศูนย์กลาง

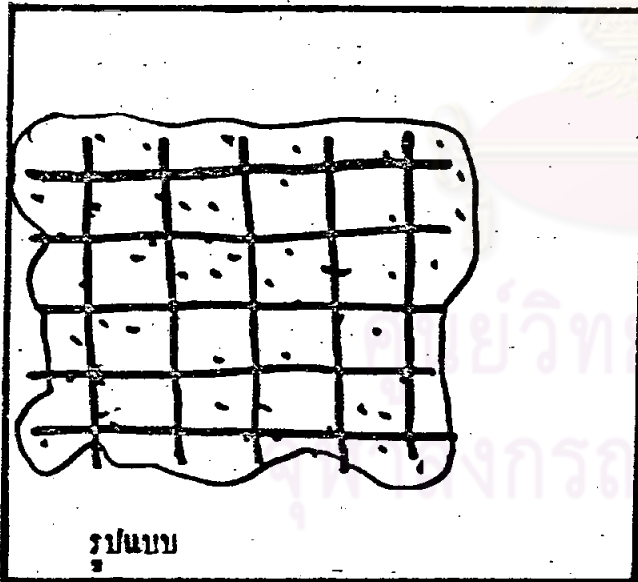

รูปแบบ

หมู่บ้าน โลกสูง อ.บ้านไร่ จ.อุทัยธานี

รูปที่ 23 หมู่บ้านแบบวงแหวน

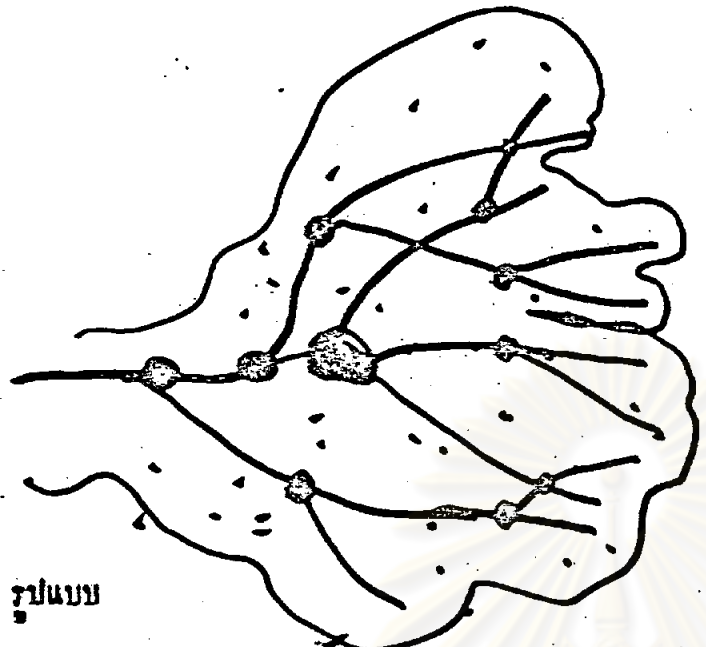

รูปแบบ

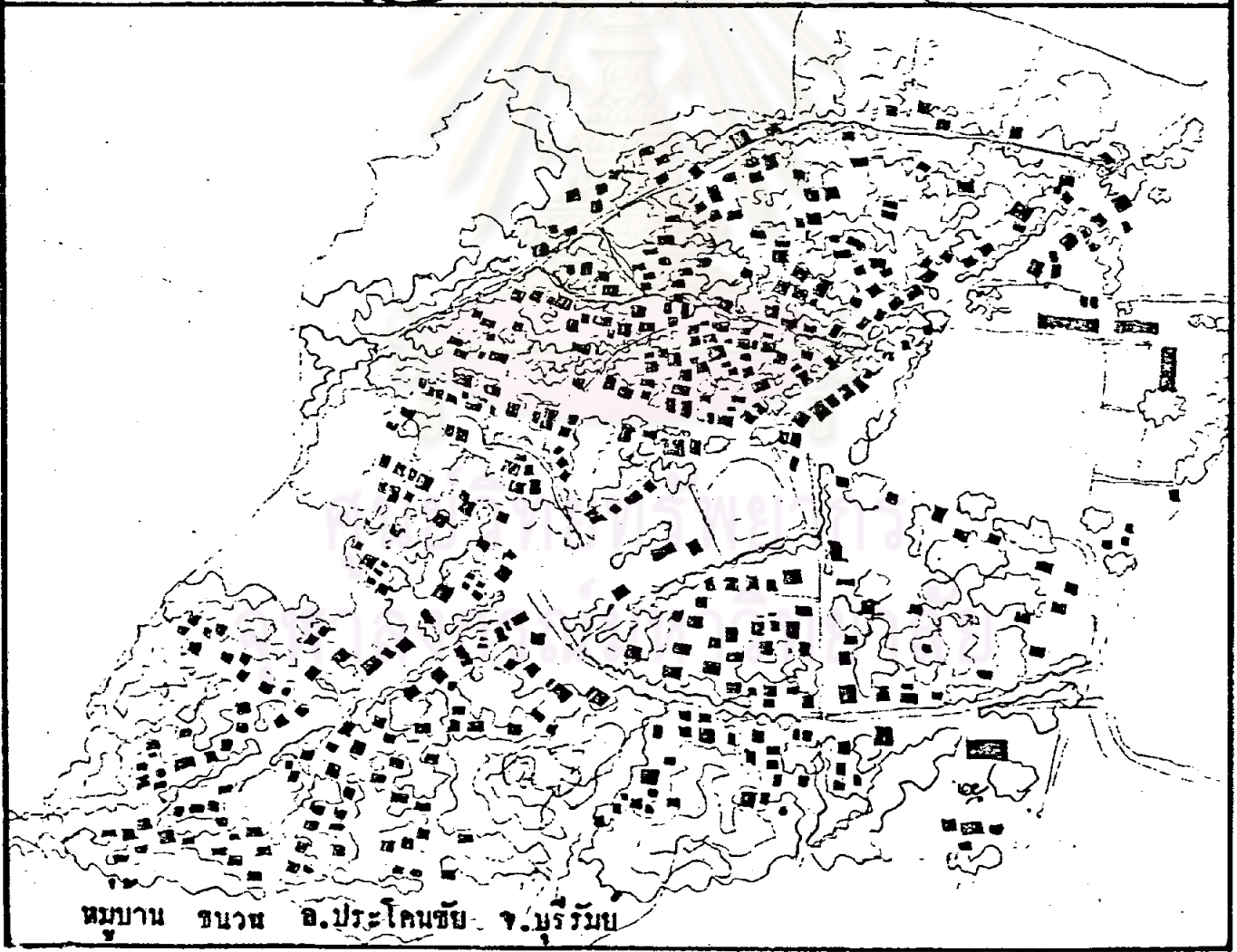

หมู่บ้าน โพนงาม อ.กมลาไสย จ.กาฬสินธุ์

รูปที่ 24 หมู่บ้านแบบตารางเหลี่ยม

รูปแบบ

หมู่บ้าน ชนวน อ.ประโคนชัย จ.บุรีรัมย์

รูปที่ 25 หมู่บ้านแบบแตกแขนง

ตาราง 5 แสดงอัตราส่วนร้อยละรูปแบบของชุมชนเป็นรายเขต และรวม

รูปแบบชุมชน	เขตที่ราบ เชิงเขา	เขต ที่ดอน	เขต ที่ลุ่ม	เขตที่มีระบบ ชลประทาน	รวม
หมู่บ้านแบบ คามยาว	50.00	—	16.66	9.02	18.92
หมู่บ้านแบบกระจาย จากศูนย์กลาง	33.33	41.66	33.33	48.62	39.23
หมู่บ้านแบบ วงแหวน	—	16.68	8.34	—	6.26
หมู่บ้านแบบ ตารางเหลี่ยม	16.67	25.00	33.33	33.33	27.08
หมู่บ้านแบบ แตกแขนง	—	16.66	8.34	9.03	8.51
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

ที่มา จากการสำรวจหมู่บ้านในเขตบริเวณลุ่มแม่น้ำชี 30 หมู่บ้าน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

5.3. ผลการวิเคราะห์สภาพภูมิประเทศมีอิทธิพลต่อรูปแบบสภาพแวดล้อมกายภาพของชุมชน

จากการสำรวจหมู่บ้าน 30 หมู่บ้านรวมทั้ง 4 เขต พบว่า สภาพภูมิประเทศมีอิทธิพลต่อรูปแบบสภาพแวดล้อมกายภาพของชุมชนดังนี้

1. เขตที่ราบเชิงเขา

ลักษณะภูมิประเทศเป็นพื้นที่ราบแคบๆ ระหว่างภูเขาและแม่น้ำ ลำธาร มีป่าไม้อยู่โดยรอบ ทำให้รูปแบบของชุมชนเป็นแบบหมู่บ้านตามยาวถึงอัตราร้อยละ 50 หมู่บ้านแบบกระจายจากศูนย์กลางและหมู่บ้านแบบตาราง เหลี่ยมเป็นอัตราร้อยละ 33.33 และ 16.67 ตามลำดับ

2. เขตที่ดอน

ลักษณะภูมิประเทศเป็นพื้นที่ราบสูงน้ำท่วมไม่ถึง มีเนินดินกว้างเหมาะสมที่จะตั้งชุมชน ทำให้รูปแบบของชุมชนเป็นหมู่บ้านแบบกระจายจากศูนย์กลางเป็นอัตราร้อยละ 41.66 หมู่บ้านแบบตารางเหลี่ยม หมู่บ้านแบบแตกแขนง และหมู่บ้านแบบวงแหวนเป็นอัตราร้อยละ 25.00, 16.66 และ 16.68 ตามลำดับ

3. เขตที่ลุ่ม

ลักษณะภูมิประเทศเป็นพื้นที่ราบลุ่มมีน้ำท่วมถึงอยู่ใกล้แม่น้ำ มีพื้นที่เหมาะสมในการตั้งถิ่นฐานโคหลายรูปแบบ มีหมู่บ้านแบบกระจายจากศูนย์กลางและหมู่บ้านแบบตารางเหลี่ยมมากที่สุดเป็นอัตราร้อยละ 33.33 และ 33.33 ตามลำดับ หมู่บ้านแบบตามยาว หมู่บ้านแบบแตกแขนงและหมู่บ้านแบบวงแหวน เป็นอัตราร้อยละ 16.66, 8.34 และ 8.34 ตามลำดับ

4. เขตที่มีระบบชลประทาน

ลักษณะภูมิประเทศเป็นพื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงเช่นเดียวกับเขตที่ลุ่ม แต่มีระบบชลประทานทำให้สามารถทำนาได้ถึงปีละ 3 ครั้ง รูปแบบของชุมชนมีหมู่บ้านแบบกระจายจากศูนย์กลางและหมู่บ้านแบบตารางเหลี่ยมมากที่สุดเป็นอัตราร้อยละ 9.03 และ 9.02 ตามลำดับ

5. รวมทั้ง 4 เขต

ลักษณะภูมิประเทศในเขตที่ทำการศึกษาวริเวณลุ่มแม่น้ำชีตอนกลางพบว่า

รูปแบบของชุมชนเป็นหมู่บ้านแบบกระจายจากศูนย์กลางมากที่สุดเป็นอัตราส่วนร้อยละ 39.23
รองลงไปคือแบบหมู่บ้านแบบตารางเหลี่ยมและหมู่บ้านแบบตามยาว เป็นอัตราส่วนร้อยละ
27.08 และ 18.92 ตามลำดับ น้อยที่สุดคือแบบแยกแขนงและหมู่บ้านแบบวงแหวน
เป็นอัตราส่วนร้อยละ 8.51 และ 6.26 ตามลำดับ

5.4. ความรู้สึกและทัศนคติของประชาชนชนบทต่อชุมชน

ความรู้สึกและทัศนคติของประชาชนชนบทต่อชุมชน ในแต่ละเขตและรวม 4 เขต
บริเวณลุ่มแม่น้ำชีตอนกลาง ปรากฏผลการศึกษาคงตามตารางที่ 6 ดังนี้

ก. ความรู้สึกและทัศนคติในเรื่องความต้องการของชุมชน

"ต้องการไฟฟ้าในหมู่บ้าน"

ประชาชนในชนบทมีความรู้สึกและทัศนคติเห็นด้วยสูง ในเรื่องต้องการ
ไฟฟ้าในหมู่บ้าน ในเขตที่มีระบบชลประทาน เขตที่ดอนและเขตที่ราบเชิงเขา ส่วนในเขต
ที่ลุ่มมีความรู้สึกและทัศนคติเห็นด้วยเท่านั้น รวมทั้ง 4 เขตมีความรู้สึกและเห็นด้วยสูง

สรุปประชาชนชนบทต้องการไฟฟ้าในหมู่บ้านมาก

"ต้องการประปาในหมู่บ้าน"

ประชาชนชนบทมีความรู้สึกและทัศนคติเห็นด้วยสูง ในเรื่องต้องการ
ประปาในหมู่บ้าน ในเขตที่ดอน เขตที่ราบเชิงเขาและเขตที่มีระบบชลประทาน ส่วนใน
เขตที่ลุ่มมีความรู้สึกและทัศนคติเห็นด้วยเท่านั้น รวม 4 เขตมีความรู้สึกและทัศนคติเห็นด้วย
สูง

สรุปประชาชนชนบทต้องการประปาในหมู่บ้านมาก

"ต้องการถนนลาดยางในหมู่บ้าน"

ประชาชนชนบทมีความรู้สึกและทัศนคติเห็นด้วยสูง ในเรื่องต้องการ
ถนนลาดยางในหมู่บ้าน ในเขตที่ราบเชิงเขา เขตที่มีระบบชลประทาน ส่วนในเขตที่ลุ่มมี
ความรู้สึกและทัศนคติเห็นด้วยเท่านั้น รวม 4 เขตมีความรู้สึกและทัศนคติเห็นด้วยสูง

สรุปประชาชนชนบทต้องการถนนลาดยางในหมู่บ้านมาก

"ทองการอุ้มชูคนอื่น"

ประชาชนชนบทมีความรู้สึกและทัศนคติไม่เห็นด้วยในเรื่องความทองการอุ้มชูคนอื่น รวมทั้ง 4 เขต และมีความรู้สึกและทัศนคติไม่เห็นด้วยสูง ในเขตที่อุดม ในเขตที่ราบเชิงเขาและในเขตที่มีระบบชลประทาน ส่วนในเขตที่ค่อนข้างประชาชนมีความรู้สึกและทัศนคติปานกลาง

สรุปประชาชนชนบทไม่ทองการย้ายถิ่น นอกจากในเขตที่ค่อนข้างที่ไม่แสดงความรู้สึกและทัศนคติให้เห็นเกณฑ์ของการย้ายถิ่นหรือไม่ทองการ

2. ความรู้สึกและทัศนคติในคานความชอบ

"ชอบมีคอนคาปุ้ในชุมชน"

ประชาชนชนบทมีความรู้สึกและทัศนคติเป็นกลาง ในเรื่องความชอบมีคอนคาปุ้ในชุมชน รวมทั้ง 4 เขต ในเขตที่ราบเชิงเขา เขตที่ค่อนข้างและเขตที่อุดมมีความรู้สึกและทัศนคติเห็นด้วย ส่วนในเขตที่มีระบบชลประทานมีความรู้สึกและทัศนคติไม่เห็นด้วย

สรุปประชาชนในเขตที่ราบเชิงเขา เขตที่ค่อนข้างและเขตที่อุดมชอบมีคอนคาปุ้ในชุมชน แต่ในเขตที่มีระบบชลประทานไม่ชอบมีคอนคาปุ้ในชุมชน

"ชอบมีสระน้ำในหมู่บ้าน"

ประชาชนชนบทมีความรู้สึกและทัศนคติเห็นด้วยในเรื่องชอบมีสระน้ำในหมู่บ้าน รวมทั้ง 4 เขตและในแต่ละเขต

สรุปประชาชนชนบทชอบมีสระน้ำในหมู่บ้าน

"ชอบมีศาลากลางบ้าน"

ประชาชนชนบทมีความรู้สึกและทัศนคติเห็นด้วยในเรื่องชอบมีศาลากลางบ้านในหมู่บ้าน ในเขตที่ราบเชิงเขา เขตที่อุดม และเขตที่มีระบบชลประทาน ส่วนในเขตที่ค่อนข้างมีความรู้สึกและทัศนคติเป็นกลาง และรวม 4 เขตมีความรู้สึกและทัศนคติเห็นด้วย

สรุปประชาชนชนบทชอบศาลากลางบ้าน นอกจากเขตที่ค่อนข้างที่ไม่แสดงความรู้สึกและทัศนคติให้เห็นเกณฑ์

"ชอบถนนลูกรังหรือถนนแอสฟัลท์"

ประชาชนชนบทมีความรู้สึกและทัศนคติเป็นกลาง ในเรื่องความชอบ

ตารางที่ 6 แสดงค่าเฉลี่ยความรู้สึกและทัศนคติของประชาชนชนบทขอนแก่น

ความรู้สึก และ ทัศนคติขอนแก่น	เขตที่ราบ เชิงเขา	เขต ที่ดอน	เขต ที่ลุ่ม	เขตที่มีระบบ ชลประทาน	รวม
ความต้องการ					
-ต้องการไฟฟ้า	4.52 0.07	4.75 0.25	3.64 1.55	4.83 0.54	4.60 0.76
-ต้องการประปา	4.62 0.65	4.68 0.51	4.25 0.80	4.56 0.55	4.54 0.69
-ต้องการถนนลาดยาง	4.70 0.46	4.64 0.48	4.16 0.72	4.67 0.52	4.55 0.60
-ต้องการชุมชนอื่น	1.21 0.78	2.68 1.18	1.16 1.03	1.49 0.92	1.61 1.05
ความชอบ					
-ชอบมีคอนกรีต	3.03 1.03	3.39 1.38	3.72 0.87	2.27 1.16	3.02 1.26
-ชอบมีสระน้ำ	3.97 2.83	4.07 0.80	3.83 0.64	4.21 0.85	4.04 0.81
-ชอบมีศาลากลางบ้าน	4.00 0.51	2.84 0.65	3.97 0.60	3.90 .05	4.05 0.64
-ชอบถนนลูกรัง	3.31 1.16	1.87 1.08	2.50 1.16	2.47 0.86	2.54 1.16

ถนนลูกรังหรือถนนเค็ม รวมทั้ง 4 เขต ส่วนในเขตที่ลุ่ม เขตที่ดอนและเขตที่มีระบบชลประทานมีความรู้สึกและทัศนคติไม่เห็นด้วย ในเขตที่ราบเชิงเขามีความรู้สึกและทัศนคติเป็นกลาง

สรุปประชาชนส่วนใหญ่ไม่ชอบถนนลูกรัง

5.5. สรุป

จากการศึกษาชุมชนในบริเวณลุ่มแม่น้ำชี ตามเขตที่ศึกษา แสดงให้เห็นความ
ความแนวทฤษฎีการตั้งถิ่นฐานดังนี้

1. ชุมชนประกอบไปด้วยองค์ประกอบทั้ง 5 ของวิทยาการแห่งการตั้งถิ่นฐาน
คือ ภูมิประเทศ สถานที่ตั้ง เป็น "ธรรมชาติ" ประชาชนชนบท คือ "มนุษย์" โครง
สร้างของชุมชน เป็น "โครงสร้าง (Shell)" การรวมกลุ่มของชุมชนก่อให้เกิดระบบ
สังคม ในระบบสังคมชนบท เป็น "สังคม" และมีการติดต่อทางสังคมในแนวราบเป็น
"การติดต่อ (Network)"

2. การตั้งถิ่นฐานชุมชนชนบทในบริเวณลุ่มแม่น้ำชีตอนกลาง ทั้ง 5 รูปแบบ
เป็นไปตามลักษณะภูมิประเทศ ระบบเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนนั้นๆ

ศูนย์วิทยพัชกร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย